

Делькредере дебіторської заборгованості: реалізація принципу обачності чи надумана проблема?

Романів Р.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку у виробничій сфері
Тернопільського національного економічного університету

Кручак Л.В.

аспірант кафедри аудиту, ревізії та аналізу
Тернопільського національного економічного університету

Статтю присвячено проблемам відображення поточної дебіторської заборгованості у звітності, реалізації підходів до застосування принципу обачності під час здійснення оцінки даного виду активу балансу. Здійснено пропозиції щодо дисконтування вартості дебіторської заборгованості та вдосконалення процесу формування резерву сумнівних боргів. Визначено шляхи гармонізації вітчизняних та міжнародних стандартів стосовно обліку та оцінки дебіторської заборгованості.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, резерв сумнівних боргів, дисконтування вартості активу, вітчизняні та міжнародні облікові стандарти.

Романів Р.В. Кручак Л.В. ДЕЛЬКРЕДЕРЕ ДЕБИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ: РЕАЛИЗАЦИЯ ПРИНЦИПА ОСМОТРИТЕЛЬНОСТИ ИЛИ НАДУМАННАЯ ПРОБЛЕМА?

Статья посвящена проблемам отображения текущей дебиторской задолженности в отчетности, реализации подходов к применению принципа осмотрительности в процессе оценки данного вида активов баланса. Сформулированы предложения относительно дисконтирования стоимости дебиторской задолженности и усовершенствования процесса формирования резерва сомнительных долгов. Определены пути гармонизации отечественных и международных стандартов относительно учета и оценки дебиторской задолженности.

Ключевые слова: дебиторская задолженность, резерв сомнительных долгов, дисконтирование стоимости актива, отечественные и международные учетные стандарты.

Romaniv R.V., Krychak L.V. DELCREDERE RECEIVABLES: IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLE OF PRUDENCE OR CONTRIVED PROBLEM?

The article deals with the problems reflect current receivables reporting approaches implementation of the principle of caution when assessing this type of asset balance. Done offer to discount the value of receivables and improve the process of forming the allowance for doubtful debts. The ways of harmonization of national and international standards for accounting and evaluation receivables.

Keywords: accounts receivable, allowance for doubtful debts, discounted value of the asset, domestic and international accounting standards.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Оцінка дебіторської заборгованості на різних етапах її формування, руху та погашення або непогашення є одним із досить проблемних питань бухгалтерського обліку, і від логічності її визначення залежить достовірність інформації, яка розкривається у звітності. Крім того, така оцінка впливає й на політику управління заборгованістю підприємства у цілому. Проблематика достовірного визначення оцінки унеможлиблює визнання активом дебіторську заборгованість. Дебіторська заборгованість як актив може бути й не погашеною, тому, щоб дотриматися принципу обачності, її слід відкоригувати як мінімум на величину сумнівної та безнадійної заборгованості.

Однак принцип обачності цілком справедливо зазнає критики. Оцінка активу в балансі може бути нижчою, ніж вартість його придбання, що спричинить викривлення картини реального стану підприємства. Крім того, жодна з концепцій оцінки не використовується до кінця послідовно: у поточному році може використовуватися одна концепція, а в наступному – інша.

Як показує практика, багато підприємств ігнорують створення резерву сумнівних боргів та будь-яке коригування дебіторської заборгованості, тобто такий актив відображають в Балансі (Звіті про фінансовий стан) за вартістю придбання, що викривляє її оцінку. Причинами цього є як низька компетенція бухгалтерської служби, так і нерозуміння самої проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Тема формування резерву сумнівних боргів, який дає змогу коригувати в балансі поточну заборгованість підприємства, розглядалася низкою вітчизняних та зарубіжних науковців, серед них: Е.С. Хедриксен, М.Ф. Ван Бреда, І.Ф. Шерр, Я.В. Соколов, Н.Р. Вейцман, Н.С. Акімова, О.В. Топоркова, Т.О. Євлаш, О.О. Говоруха та ін. Проте в даних публікаціях процес формування резерву сумнівних боргів розглядається переважно з погляду встановлення коефіцієнта сумнівності і не розглядаються інші методи коригування дебіторської заборгованості.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є вивчення проблематики та підходів відображення дебіторської заборгованості в Балансі (Звіті про фінансовий стан) із використанням вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес оцінки являє собою порядок присвоєння об'єктам бухгалтерського обліку певних грошових величин, отриманих так, щоб їх можна було використати як агреговано – для підсумкової оцінки активів, так і окремо, залежно від ситуації.

Правило найменшої оцінки використовується як для зниження вартості, так і для скорочення цінності активу, що зумовлено його фізичним або моральним зносом, падінням виробництва, зниженням упевненості у поверненні боргу (як щодо дебіторської заборгованості). Однак, як правильно зауважують Е.С. Хендріксен і М.Ф. Ван Бреда [11, с. 317], зміна чистої вартості реалізації активу зумовлюється не тільки змінами його оцінки, але й витратами, що супроводжують його реалізацію (або витратами на повернення боргу).

Таким чином, до визначення вартості активу треба підходити зважено, з урахуванням усіх чинників, а не просто брати до уваги найменшу оцінку.

Діюча практика визначає два найбільш поширені підходи до оцінки вартості активів підприємства: пооб'єктну оцінку активів та оцінку сукупної вартості активів підприємства як цілісного майнового комплексу. Перший підхід полягає в індивідуальній оцінці активів, другий – оцінює сукупну вартість бізнесу. Вважаємо, що другий підхід не підходить до мети нашого дослідження, оскільки загальна оцінка дебіторської заборгованості мало корелюється із загальною вартістю бізнесу.

Вітчизняна практика обліку дебіторської заборгованості передбачає, що в Балансі

(Звіті про фінансовий стан) вона відображається за мінусом резерву сумнівних боргів [8]. Формування резерву сумнівних боргів є одним з інструментів впливу на фінансовий результат, оскільки витрати на його створення чи пряме списання безнадійних боргів у будь-якому разі його коригують. З одного боку, дебіторська заборгованість – це право вимоги, і згідно з принципом консерватизму, доки не вийшли терміни цього права, бухгалтер повинен відобразити його в повному обсязі. З іншого боку, включення сумнівних боргів в актив погіршує стан балансу підприємства. У зв'язку із цим Е.С. Хедриксен і М.Ф. Ван Бреда зазначають, що метод прямого списання непогашеної дебіторської заборгованості на зменшення прибутку звітного періоду не має теоретичного підґрунтя, оскільки дохід вимірюється сумою очікуваних грошових поступлень [11, с. 353], тому необхідно коригувати доходи звітного періоду під час нарахування резерву сумнівних боргів. Коригування дебіторської заборгованості в балансі на величину сумнівних боргів відображає більш реальну картину.

Слід зазначити, що ідею коригування дебіторської заборгованості свого часу розвинув економіст Я.М. Гальперін (1894–1952), який визначив резервування дебіторської заборгованості як попередньо обчислені втрати, які виявлені на момент складання балансу і появу яких у майбутньому можна вважати ймовірним. Н.Р. Вейцман характеризував процес формування резервів, як «акт перестороги, спосіб збереження в балансі суми, правильність оцінки яких не може бути визначена негайно». Цю ідею також розвивав Г. Сімон, який увів поняття «делькредере», на якому слід було відображати амортизацію дебіторської заборгованості (втрату її номінально вартості) [10, с. 264]. І.Ф. Шерр уважав, що «рахунок делькредере служить переоціночною або коректуючою статтею для таких претензій, які приведені на активній стороні у своїй повній сумі, але покриття яких насправді є сумнівним» [12, с. 438].

Саме таке положення реалізоване нині в МСФЗ (IAS) «Фінансові інструменти», де дебіторська заборгованість обліковується за амортизованою собівартістю. Зокрема, п. 46 указує, що якщо існує ймовірність того, що дебіторська заборгованість не зможе бути погашена в повному обсязі згідно з умовами договору, тоді має місце збиток від знецінювання або визнання безнадійною заборгованістю. Сума збитку в даному разі визна-

чається як різниця між балансовою вартістю активу і дисконтованою вартістю майбутніх грошових надходжень, розрахованих за допомогою ефективної ставки відсотку за фінансовим активом [5].

Під час здійснення операцій із резервом сумнівних боргів беруть до уваги дебіторську заборгованість, за якою не настав термін оплати, сумнівну заборгованість та безнадійну заборгованість. Їх ознаки та класифікацію представлено на рис. 1.

Основним нормативним актом, який регулює порядок формування резерву сумнівних

боргів, є П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [8]. Згідно з даним документом, підприємство відображає дебіторську заборгованість за чистою реалізаційною вартістю, тобто за мінусом резерву сумнівних боргів.

Однак у П(С)БО 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва» дозволено поточну дебіторську заборгованість включати до підсумку балансу за її фактичною сумою, що вже є певним дисонансом. У П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» передбачено відображати фінансові активи, до яких належить і дебіторська заборгованість, за їх фактичною

Рис. 1. Ознаки дебіторської заборгованості, які впливають на формування резерву сумнівних боргів (авторське бачення)

собівартістю, що складається із справедливої вартості і витрат, пов'язаних із придбанням активу.

На основі аналізу очікуваних грошових потоків балансова вартість фінансових активів, щодо яких не застосовується оцінка за справедливою вартістю, переглядається щодо можливого зменшення корисності на кожну дату балансу.

Сума втрат від зменшення корисності фінансового активу визначається як різниця між його балансовою вартістю та теперішньою вартістю очікуваних грошових потоків, дисконтованих за поточною ринковою ставкою відсотка на подібний фінансовий актив із визнанням цієї різниці іншими витратами звітного періоду. Тобто створення резерву сумнівних боргів за фінансовими інструментами не передбачено.

У міжнародних стандартах немає окремого документу щодо дебіторської заборгованості, однак у МСФЗ 36 «Знецінення активів» під час визначення суми, яка повинна бути відображена в балансі, є положення, що стосовно такого виду активів необхідно здійснити низку дій, а саме: 1) протестувати дебіторську заборгованість на предмет її знецінення і списання суми безнадійних боргів; 2) відкоригувати суми заборгованості, яка залишилася, на суму резерву за сумнівними боргами; 3) відобразити дебіторську заборгованість терміном погашення менше одного року (операційного циклу) в складі поточних активів, а довгострокової – у складі необоротних активів.

Для синхронізації позиції за цими трьома стандартами вважаємо за необхідне прийняти оцінку відображення дебіторської заборгованості у звітності за чистою реалізаційною вартістю, що узгоджується з принципом обачності та консерватизму. Оцінка за справедливою вартістю все-таки не повною мірою реалізує вказаний принцип, оскільки не враховує ризик неповернення суми боргу. Для фінансових інструментів необхідно теж передбачити порядок створення резерву сумнівних боргів, оскільки його створюють лише для тієї поточної дебіторської заборгованості, яка є фінансовим активом (окрім придбаної заборгованості й заборгованості, призначеної для продажу). Таке правило чітко передбачено П(С)БО 10 [8]. А це означає, що резерв сумнівних боргів можна сформувати лише для грошової заборгованості. Тобто у разі визнання товарної (придбаної) заборгованості безнадійною, вона списується з балансу

з відображенням у складі інших операційних витрат (п. 11 П(С)БО 10), що не є логічним.

Як показують дослідження, у більшості країн розмір резерву сумнівних боргів обмежується певним процентом від виручки. Однак у цьому разі справедливим є твердження вчених Д.А. Єндовицького та А.М. Ісаєнка, що це є «абсолютно нелогічним із погляду економічного змісту даного резерву, оскільки складно представити, що за вказаного співвідношення виручки і величини резерву перестав діяти принцип обачності» [3, с. 42].

В Україні рекомендовано застосовувати такі методи формування резерву сумнівних боргів:

1. Метод застосування абсолютної суми дебіторської заборгованості.

2. Метод застосування коефіцієнта сумнівності, який реалізується у таких методиках, як: а) визначення питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході; б) класифікація дебіторської заборгованості за терміном непогашення; в) визначення середньої питомої ваги списаної протягом періоду дебіторської заборгованості.

Нині в практичній діяльності багатьох підприємств не застосовується процедура формування резерву сумнівних боргів. Унаслідок цього зазначений актив відображається в Балансі (Звіті про фінансовий стан) у повному обсязі, що служить причиною відображення нереальної заборгованості, оскільки не вся вона буде погашена.

Щоб уникнути знецінення поточної дебіторської заборгованості, підприємство зобов'язане якимось її відкоригувати. У зв'язку із цим висновком пропонуємо під час формування резерву сумнівних боргів доповнити вказані методи варіантом переоцінки боргу з використанням процедури дисконтування на індекс інфляції. Це є досить актуальним, оскільки на 2017 р. в Україні передбачена інфляція на рівні 10–12%, що матиме суттєвий вплив на викривлення реальної суми боргу. Такий підхід якоюсь мірою узгоджується з принципом коригування дебіторської заборгованості в іноземній валюті на величину курсової різниці.

Наприклад, на підприємстві наявна прострочена заборгованість у розмірі 165 тис. грн. терміном 45 днів і 84 тис. грн. терміном прострочення 81 день. Виходить, що номінально підприємству винні 249 тис. грн., проте реальна вартість цієї заборгованості різко знижується через досить значну інфляцію у розмірі 10% річних (у середньому 0,83% на

місяць). Визначимо втрати підприємства шляхом дисконтування:

$$\frac{165000}{(1 + 0,0083)^{30 \times 45}} + \frac{84000}{(1 + 0,0083)^{30 \times 81}}$$

Відповідно, резерв за цією сумнівною заборгованістю слід вираховувати як різницю між номінальною і реальною вартістю такого боргу. І тут ми підходимо до необхідності впровадження нової функції резерву сумнівних боргів: нівелювати не тільки ризик неповернення боргу, але й утрату його реальної (купівельної) вартості на величину знецінення. У нашому прикладі вона становитиме $249\ 000 - 139\ 954 = 109\ 046$ (грн.), і саме цю величину необхідно закласти в резерв сумнівних боргів. Указана частина такого резерву буде зменшена на величину штрафних санкцій, які передбачені за договором у разі вчасного неповернення. Все, що не буде компенсовано, потрібно списувати на витрати підприємства. Таким чином, указаний підхід дасть змогу відкрити зовсім нову функцію резерву сумнівних боргів, а саме компенсацію знецінення поточної дебіторської заборгованості.

Якщо ж підприємство не створювало раніше резерву сумнівних боргів і, відповідно, відображало суму дебіторської заборгованості за фактичною вартістю, то для уникнення відповідальності за порушення норм П(С)БО 10, можна рекомендувати в обліковій політиці передбачати формування резерву шляхом застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості. Вказаний метод передбачає визначати розмір резерву шляхом аналізу платоспроможності окремих дебіторів. Застосування такого методу може визначити резерв сумнівних боргів у нульовому розмірі, якщо такими були професійні судження бухгалтера про характер заборгованості.

Що стосується податкових розрахунків, то з 1 січня 2015 р. підприємствам дозволено під час визначення оподаткованого прибутку враховувати витрати на створення резерву сумнівних боргів. Підприємства з річним доходом до 20 млн. грн., які відповідно до пп. 134.1.1 ПКУ [7] мають право не застосовувати податкові коригування і розраховувати податок на прибуток виходячи з фінансових результатів, є зацікавленими у створенні такого резерву, оскільки це дає право збіль-

шити витрати проводкою Дт 944 Кт 38, не чекаючи, поки ці борги стануть безнадійними. Однак для підприємств із річним доходом більше 20 млн. грн., які зобов'язанні застосовувати процедуру податкового коригування, створення резерву зовсім не вигідне, оскільки пп. 139.2.1. ПКУ передбачає збільшення фінансового результату на суму створеного резерву. При цьому зворотного коригування під час списання безнадійної заборгованості за рахунок створеного раніше резерву законодавство не передбачає, тобто такі витрати вважаються втраченими для податку на прибуток.

Проте, незважаючи на прогресивність прийнятого у ПКУ положення про резерв сумнівних боргів, який стимулюватиме підприємство його створювати, вважаємо, що визначення стосовно коригування прибутку до оподаткування на величину такого резерву є неповним. У документі є певні обмеження, які стосуються формування резерву сумнівних боргів тільки за дебіторською заборгованістю за товарними операціями. Приблизно такі ж вимоги містяться і в МСФЗ. Указані позиції дотримується також і низка вчених, таких як Ф.Ф. Бутинець, Л.В. Чижевська [1], Дж. Грей, Б. Нідлз [2] та ін.

Однак практика свідчить, що неповерненою може бути заборгованість і за придбаними фінансовими інструментами, тому вважаємо, що вона теж повинна включатися у розрахунки і мати вплив на розмір резерву сумнівних боргів.

Висновки з цього дослідження. Проведені дослідження засвідчили, що вітчизняні підприємства порушують порядок ведення обліку і рідко створюють резерв сумнівних боргів. Така ситуація спричинює як викривлення реальної оцінки дебіторської заборгованості, так і недостовірність інформації про активи в Балансі (Звіті про фінансовий стан). У вітчизняній бухгалтерській практиці необхідно передбачити застосування порядку дисконтування поточної дебіторської заборгованості на індекс інфляції. Подальші дослідження повинні стосуватися структури та наповнення облікової політики підприємства в частині особливостей формування резерву сумнівних боргів залежно від зовнішніх та внутрішніх чинників, що впливають на діяльність підприємства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бухгалтерський фінансовий облік : [підручник] / За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця ; 8-е вид., доп. і перероб. – Житомир : Рута, 2009. – 912 с.
2. Грей С.Дж. Финансовый учет: глобальный подход / С.Дж. Грей, Б.Э. Нидлз ; пер. с англ. – М., 2006. – 614 с.
3. Ендовицкий Д.А. Финансовые резервы организации: анализ и контроль / Д.А. Ендовицкий, А.Н. Исаенко ; под. ред. проф. Д.А. Ендовицкого. – М. : Кнорус, 2007. – 304 с.
4. Малюга Н.М. Шляхи удосконалення оцінки в бухгалтерському обліку: теорія, практика, перспективи : [монографія] / Н.М. Малюга. – Житомир : ЖІТІ, 1998. – 384 с.
5. МСФЗ 39 «Фінансові інструменти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU12045.html.
6. Облік та аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємств оптової торгівлі : [монографія] / Н.С. Акімова, О.В. Топоркова, Т.О. Євлаш, О.О. Говоруха. – Харків : ХДУХТ, 2016. – 293 с.
7. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17.
8. П(С)БО «Дебіторська заборгованість» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua.
9. Соколов Я.В. Бухгалтерский учет в зарубежных странах : [учебник] / Я.В. Соколов [и др.]. – М. : Проспект, 2005. – 664 с.
10. Соколов Я.В. История бухгалтерского учета: от истоков до наших дней / Я.В. Соколов. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.
11. Хендриксен Э.С., Ван Бреда М.Ф. Теория бухгалтерского учета / Э.С. Хендриксен, М.Ф. Ван Бреда ; пер с англ. ; под ред. проф. Я.В. Соколова. – М. : Финансы и статистика, 1997. – 567 с.
12. Шерр И.Ф. Бухгалтерия и баланс / И.Ф. Шерр. – М. : Экономика и жизнь, 1926. – 456 с.